

MAKROIQTISODIY BEQARORLIK

¹Ikrom O'rolovich Baxtiyorov

¹Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tadbirkorlik va boshqaruv fakulteti
Iqtisodiyot yo'nalishi 2I-2021-guruh 2-bosqich talabasi
tel:+998915770425

E-mail:baxtiyorovikrom00@gmail.com,

²Humoyiddin Bahriddinovich Shokirov

²Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tadbirkorlik va boshqaruv fakulteti
Iqtisodiyot yo'nalishi 2I-2021-guruh 2-bosqich talabasi
tel:+998999443853,

³Alisher Shukurov Absamatovich

³Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tadbirkorlik va boshqaruv fakulteti
Iqtisodiyot yo'nalishi 2I-2022-guruh 1-bosqich talabasi
Tel : +998919114624

Email: ashukurov042@gmail.com,

⁴Suxrob Normo'minovich Ismoilov

⁴Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tadbirkorlik va boshqaruv fakulteti
Iqtisodiyot yo'nalishi 2I-2021-guruh 2-bosqich talabasi
tel:+998997178110

E-mail:suxrobismoilov625@gmail.com.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7313213>

ARTICLE INFO

Received: 28th October 2022
Accepted: 09th November 2022
Online: 11th November 2022

KEY WORDS

Iqtisodiyot, raqamlashtirish, raqamli iqtisodiyot, robotexnika, elektron bozor, raqamli axborot texnologiya, mamlakat iqtisodiyoti, iqtisodiy beqarorlik.

Hozirda har qanday mamlakat iqtisodiy o'sishga, iqtisodiy resurslarning to'la bandligi va narxlarning barqaror darajasiga erishishga harakat qiladi. Ammo uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanish bir tekis va uzluksiz bormaydi, u iqtisodiy beqarorlik davrlari ta'sirida tebranib turadi. Vaqti-vaqti bilan ob'ektiv qonunlarning o'zgartirib bo'lmaydigan ta'siri ostida milliy ishlab chiqarish va uning ayrim

ABSTRACT

Hozirda mamlakatimiz iqtisodiyoti tobora yuksalib bormoqda. Buning natijasida rivojlangan mamlakat iqtisodiyotiga yetib olishimiz hech gap emas. Buning asosida mikroiqtisodiy peqarorlik yotibdi. Tadbirkorlarning soni oshishi bois bu ko'rsatkich yuksaladi. Bu maqolada quyidagilarni yoritib boraman.

bo'g'inlarda uzilishlar paydo bo'ladi va bu uzilish iqtisodiyot nomutanosibliklarining keskin shaklda namoyon bo'lishi hisoblanadi. Bozor iqtisodiyotida iqtisodiy o'sish milliy xo'jalikda hal qiluvchi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarni tavsiflovchi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar – YAIM, milliy daromad, bandlik va narx darajasidagi iqtisodiy tebranishlar bilan birga ro'y beradi. Iqtisodiy tebranishlar –

bu muhim makroiqtisodiy ko'rsatkichlar o'zlarining barqaror holatidan farqlanishidir. Davriy o'sish ishlab chiqarishdagi tanazzullik bilan almashinadi va iqtisodiy sikllar vujudga keladi. Bu holat iqtisodiy adabiyotlarda iqtisodiyotning siklli rivojlanishi deb ataladi.

Ko'plab iqtisodchilar ortiqcha ishlab chiqarish sabablarini ochib berishga harakat qilib, talabning ko'payishi va kamayishi, ishlab chiqarish hajmining o'sishi yoki qisqarishi kabi hodisalarning davriy tavsifiga e'tibor qaratdilar. Bu hodisalarning ro'y berish ketma-ketligidagi ma'lum izchillik ham aniqlandi. Siklli rivojlanishning ob'ektivligi va realligi, uning iqtisodiy jarayonlar tavsifiga ta'siri nuqtai nazaridan ahamiyatligi to'g'risida bir qator taniqli iqtisodchilar, (A.Shpitgof, M.Tugan-Baranovskiy, T.Veblen, U.Mitchell, J.M.Klark, J.Xiks, J.M.Keyns, Y.SHumpeter va boshqalar) qayd qilib o'tishgan. Ko'pchilik iqtisodchilar iqtisodiy sikllar nazariyasi iqtisodiy o'sish nazariyasi bilan bir qatorda iqtisodiy dinamika nazariyalari tarkibiga kirishi, iqtisodiy sikl tabiatining o'zi esa munozarali va kam o'rganilgan muammolardan biri ekanligini ta'kidlaydi.¹ Shuningdek, ijtimoiy hayotda siklli rivojlanishni tan oluvchi hamda inkor etuvchi ikki yo'nalishdagi qarashlar mavjud. Ba'zan siklning mohiyatini ochib berishda dastlab unga jismlar o'zaro ta'sir jarayonining natijasi sifatida qaralib, falsafiy qoidalar nuqtai nazaridan izohlashga harakat qilinadi. Ko'pincha sikl fazalarini ajratib ko'rsatishda klassiklarning sanoat sikli nazariyasiga keng o'rin berilgan.

Jamiyatdagi ijtimoiy beqarorlikning shakllaridan biri ishsizlikdir. Ishsizlik bozor iqtisodiyotining yo'ldoshi bo'lib, uning doirasida mehnat bozori shakllanadi.

Bozor munosabatlarining rivojlanishi ishsizlik ko'lamini oshiradi. Ilgari bu tug'ilishning haddan tashqari ko'pligi, ish haqining pastligi tufayli aholining ma'lum bir qismining mehnat qilishni ixtiyoriy ravishda istamasligi sababli vaqtinchalik hodisa sifatida qaralgan. Ishsizlik murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisadir, chunki ba'zi mehnatga layoqatli aholi ish topmaydi. Har qanday iqtisodiy tizimda ishsizlikning ma'lum darajasi normal va asosli hisoblanadi. Mehnatga layoqatli aholini to'liq band qilishning imkoni yo'q, chunki aholining ma'lum bir qismi ish bilan ta'minlanib, ish qidirmoqda. yaxshiroq sharoitlar mehnat va unga haq to'lash, ish joyini boshqa joyga ko'chirish, malaka oshirish munosabati bilan, shuningdek oilaviy sabablarga ko'ra o'zgartiradi. Bundan tashqari, aholining ish qidirishga passiv (uy bekalari) yoki ish qidirishni istamaydigan (surunkali ishsizlar) qatlami bor. Ishsizlikning sabablari ko'p. Ular orasida mehnat resurslari tarkibidagi kasbiy o'zgarishlar, iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar, arzonroq ayollar va bolalar mehnatining jalb etilishi, aholi migratsiyasi, favqulodda vaziyatlar (falokatlar va boshqalar), shuningdek, bandlik siyosati yo'nalishlaridagi noto'g'ri hisob-kitoblar va xatolar kiradi. Ishsizlik tarkibida ikki darajani ajratish kerak: tabiiy va haqiqiy. Masalan, G'arb iqtisodchilarining hisob-kitoblariga ko'ra, ishsizlikning tabiiy darajasi 1960-yillardagi 4% dan oshdi. hozirda 6% gacha. Haqiqiy yoki real ishsizlik darajasi rasmiy ro'yxatga olingan ishsizlar soniga qarab belgilanadi.

Friktsion ishsizlik yaqin kelajakda ish qidirish yoki kutish bilan bog'liq. Ixtiyoriy ishdan bo'shatish friksion ishsizlikning asosini tashkil qiladi.

Tarkibiy ishsizlik talab tarkibining o'zgarishi natijasida yuzaga keladi. Shunday qilib, iste'molchi talabi ishlab chiqarish tarkibidagi o'zgarishlar, moda, didlar, imtiyozlar va boshqa omillar ta'sirida o'zgaradi. Ya'ni, ba'zi kasblar so'nmoqda, chunki ular talab qilinmagan. Ishsiz qolgan odamlar qayta tayyorlashga, yangi kasblarga ega bo'lishga majbur bo'lmoqda. Friksion ishsizlik qisqa muddatli xarakterga ega, chunki "friksion" ishsizlar mehnat bozorida o'z malakalarini sotishlari mumkin. Tarkibiy ishsizlik uzoq muddatli xarakterga ega, chunki ishsizlar qayta tayyorlash yoki qo'shimcha o'qitishsiz darhol ishga joylasha olmaydi. Shuning uchun tarkibiy ishsizlik jiddiy muammo hisoblanadi. Friksion va tarkibiy ishsizlik tabiiy ishsizlik darajasining muqarrar tarkibiy qismidir. Tegishli ishsizlik darajasi ishsizlar sonining mehnatga layoqatli aholi soniga nisbati sifatida hisoblanadi. Ishsizlikning tabiiy darajasi ko'plab omillar ta'sirida o'zgaradi. Hozirgi vaqtda mamlakatda u 5 dan 7% gacha jami mehnatga layoqatli aholi. Haqiqiy ishsizlik darajasi tsiklik ishsizlikni tavsiflaydi. Tsiklik ishsizlik - ishlab chiqarishning pasayishi, iqtisodiy inqirozlar natijasida yuzaga keladigan ishsizlik. Agar tsiklik ishsizlik bo'lmasa, bandlik to'liq hisoblanadi. Haqiqiy ishsizlik darajasi har doim tabiiy ishsizlik darajasini oshiradi, bu esa to'liq bandlikni tavsiflaydi. Namoyish tabiatiga ko'ra ular aniq, yashirin, suyuq, qisman va turg'un ishsizlikni ajratadilar. Aniq ishsizlik rasmiy ro'yxatga olingan va statistika organlari tomonidan qayd etilgan ishsizlar bilan ifodalanadi. Yashirin ishsizlik milliy iqtisodiyotning ishchilar o'ta tartibsiz kasblarga ega bo'lgan sohalari uchun xosdir. Bu sohalarga qishloq xo'jaligi, kichik

biznes, hunarmandchilik ishlab chiqarish kiradi. Zamonaviy Rossiya iqtisodiy sharoitida yashirin ishsizlar ishlab chiqarishni to'xtatib turish bilan bog'liq uzoq muddatli ta'tilda bo'lgan ishchilarni o'z ichiga oladi. Erkin ishsizlik korxonalarining tugatilishi, ishlab chiqarish hajmining qisqarishi munosabati bilan ishchilarning ish joylarini yo'qotishi natijasida shakllanadi. Ishlab chiqarishning kengayishi bilan ishchilar yana ishga qabul qilinadi. Qisman ishsizlik to'liq bo'lmagan ish vaqtiga xosdir (to'liq bo'lmagan ish kuni, yarim kunlik ish haftasi). Bu birinchi navbatda o'quvchilar, talabalar, nafaqaxo'rlar, bolalarni tarbiyalash bilan shug'ullanadigan ayollarga tegishli. Shu bilan birga, qisman ishsizlik ishlab chiqarishning qisqarishi bilan korxonalar o'z xodimlarining to'liq bandligidan foydalanishga majbur bo'lgan sharoitlarga xosdir.

Uzoq muddatli ishsizlik umidini va ish boshlash istagini yo'qotgan ishsizlarning muhim qatlami tomonidan shakllanadi. Bu qatlam sargardonlar, uysizlar va boshqa kamsitilgan shaxslarni o'z ichiga oladi. Ishsizlik muqarrar ravishda katta iqtisodiy yo'qotishlarga olib keladi. Jahon amaliyotida yo'qotishlarni hisoblash uchun A. Okun qonunidan foydalaniladi. Qonunda aytilishicha, agar haqiqiy ishsizlik darajasi tabiiy darajadan oshib ketgan bo'lsa, u holda oshib ketishning har bir foiz punkti real YaIMning 2,5% ga kamayishini bildiradi (Okun koeffitsienti). Ishsizlik nafaqat real ijtimoiy-iqtisodiy yo'qotishlar, balki jamiyat uchun jiddiy muammolar bilan ham bog'liq. Shunday qilib, ishsizlik insonni ijtimoiy foydali mehnatdan uzoqlashtiradi, daromadini kamaytiradi, shuning uchun ham

jinoyatchilikni va odamlarda zarbalar va ma'naviy jarohatlar bilan bevosita bog'liq bo'lgan ruhiy kasalliklar va buzilishlar sonini oshiradi. Endi makroiqtisodiy o'zgaruvchanlikning yana bir jihati – inflyatsiyani ko'rib chiqamiz. Inflyatsiya pulning paydo bo'lishidan beri mavjud. Inflyatsiya deganda talab va taklif o'rtasidagi nomutanosiblik tushuniladi, bu esa o'zini narxlarning yuqori bosimida namoyon qiladi. Aks holda, inflyatsiya banknotlarning qadrsizlanishi jarayonidir. Pulning qadrsizlanishi ulardan biridir muhim ko'rsatkichlar inflyatsiya mavjudligi. Inflyatsiyaning asosiy xususiyatlaridan biri narxlarning notekis o'sishidir. Bozor narxlari darajasining oshishi, birinchidan, muomaladagi pul massasining ko'payishi (talab inflyatsiyasi) natijasida, ikkinchidan, hajmining pasayishi bilan sodir bo'ladi. milliy ishlab chiqarish(taklif inflyatsiyasi). Talab inflyatsiyasi shuni anglatadi pul daromadlari aholi, tashkilotlar va davlat tovarlar va xizmatlarning haqiqiy hajmi o'sishiga qaraganda ancha tez o'sib bormoqda. Talab inflyatsiyasining asosiy sabablari quyidagilardan iborat: davlat buyurtmalarining ortishi (harbiy va ijtimoiy); aholining to'liq bandligi sharoitida talabning oshishi; ishchilarning ish haqining o'sishi. Talab inflyatsiyasi, qoida tariqasida, aholining to'liq bandligi sharoitida sodir bo'ladi. To'liq bandlik bilan talabning o'sishi taklifning zaruriy o'sishi bilan birga kelmaydi. Bunday sharoitda narxlarning oshishi muqarrar. Taklif inflyatsiyasi ishlab chiqarish xarajatlarining o'sishi ta'sirida taklifning kamayishi bilan belgilanadi. Narxlarning oshishi natijasida inflyatsiyaning asosiy sabablari quyidagilardan iborat: xom ashyo

va yoqilg'i narxlarining oshishi; xarajat tarkibiy qismlaridan biri sifatida ish haqining oshishi (umumiy xarajatlarning 2/3 qismigacha); davlatning noto'g'ri soliq siyosati. Taklif inflyatsiyasini engish mehnat unumdorligini oshirish, ish haqining o'sish sur'atlarini tartibga solish, fan-texnika taraqqiyotini tezlashtirish asosida mumkin. Inflyatsiyaning o'sish sur'ati nuqtai nazaridan uning uchta turi mavjud: o'rtacha, narxlar yiliga 10% dan kam o'sganda; galloping - narxning yiliga 10 dan 20% gacha ko'tarilishi; giperinflyatsiya - narxlarning astronomik ko'tarilishi bilan. Shakllarga ko'ra ochiq va bostirilgan inflyatsiya ajratiladi. Ochiq inflyatsiya hukumat tomonidan belgilangan qat'iy narxlar nuqtai nazaridan aniqlanadi. Bu tovar va xizmatlarning ommaviy tanqisligi, chayqovchilikning kuchayishida namoyon bo'ladi. Bostirilgan (yashirin) inflyatsiya tovar va xizmatlarning surunkali taqchilligi, majburiy pul jamg'armalarining o'sishi, yashirin iqtisodiyotning rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Narxlarning ko'tarilishiga qarab har xil mahsulot guruhlari muvozanatli va muvozanatsiz inflyatsiyani farqlay oladi. Balanssiz inflyatsiya bilan ba'zi tovarlar narxi boshqa tovarlarning narxlariga nisbatan har xil nisbatda, ba'zilarida esa muvozanatli ravishda o'zgaradi. Iqtisodchilar kutilayotgan va kutilmagan inflyatsiyani ham ajratadilar. Kutilayotgan inflyatsiyani bashorat qilish mumkin, ya'ni uning ta'sirini yumshatish choralari ko'rish mumkin. Kutilmagan inflyatsiya sodir bo'lgan taqdirda, hamma narsa kutilmaganda sodir bo'ladi va uning oqibatlarini oldindan aytib bo'lmaydi. Inflyatsiya darajasi har qanday mamlakat iqtisodiyoti holatining eng muhim

belgilaridan biridir. Jahon amaliyotida inflyatsiya darajasini eng to'liq tavsiflash uchun ikkita ko'rsatkich qo'llaniladi: iste'mol narxlari va yalpi milliy mahsulot indeksi (YaIM deflyatori). YaIM deflyatori 4.1-bandda batafsil ko'rib chiqiladi. Iste'mol narxlari indeksi joriy davrdagi iste'mol savati narxining bazaviy (o'tgan) davrdagi iste'mol savati narxiga nisbati sifatida hisoblanadi. Inflyatsiya darajasining oshishi muqarrar ravishda muhim ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarga olib keladi. Inflyatsiyaning eng muhim oqibatlaridan biri daromad va boylikning ssuda kapitalidan foydalanadigan va kredit olganlar foydasiga qayta taqsimlanishidir. Inflyatsiya iqtisodiyotning real sektoriga kredit qo'yilmalari bazasini qisqartiradi,

iqtisodiy o'sish rag'batlarini susaytiradi va fan-texnika taraqqiyotini sekinlashtiradi. Inflyatsiya amortizatsiya fondlarini amortizatsiya qiladi va shuning uchun eskirgan uskunalarni almashtirish uchun mablag 'etarli emas. Kuchli inflyatsiya kapitalning katta qismini ishlab chiqarish sohasidan spekulativ operatsiyalar uchun aylanma sohasiga o'tishiga turtki bo'ladi. Inflyatsiyaning juda salbiy oqibati qayta taqsimlashdir milliy daromad... Pirovard natijada inflyatsiya aholi turmush darajasining pasayishiga, jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy beqarorlikka olib keladi. Shuning uchun, davlat organlari vakolatli amalga oshirish kerak inflyatsiyaga qarshi siyosat va samarali strategiyani amalga oshirish.

References:

1. Axborot xizmati
2. Toshkent Moliya instituti R.H. Ayupov va G.R. Boltaboevalar takliflari.
3. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyev.
4. Указ Президента Республики Узбекистан «О стратегии действий по дальнейшему развитию РУз». 07.02.2017., № УП-4947.
5. Постановление Президента РУз от 3 июля 2017 года ПП-3832 «О мерах по развитию цифровой экономики в РУз».
6. Постановление Кабинета Министров «О дополнительных мерах по дальнейшему развитию и внедрению цифровой экономики в Республике Узбекистан от 31 августа 2018 года.
7. Гулямов С.С. va boshqalar. Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. T.: "Iqtisod Moliya" nashriyoti, 2019. 386 bet.